MAHALLA INSTITUTIDA BOSHQARUV JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISH: ILMIY-USLUBIY TAHLIL

Qarshi davlat universiteti
Mustaqil tadqiqotchisi
Mirbabayev Farrux

O‘zbekiston mahalla tizimiga muvofiqlashtirilgan konseptual model va **indekslar to‘plami**ga aylantirishingiz mumkin. **Mahalla boshqaruv tizimining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati** bo‘yicha **O‘zbekistonlik olimlar** tomonidan olib borilgan **ilmiy tadqiqotlar** tizimli tarzda keltirildi. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich[1]Ilmiy-nazariy va siyosiy konsepsiya darajasida mahalla boshqaruvi “xalq bilan muloqot”, manzilli ijtimoiy himoya, bandlik va tadbirkorlikni rivojlantirishning tayanch instituti sifatida asoslab berilgan. Mahalla davlat va jamiyat o‘rtasidagi bog‘lovchi bo‘g‘in sifatida talqin qilinadi. Abdullayev Otabek Abdujabborovich[2] Muallif mahallani fuqarolik jamiyatining tayanch instituti sifatida tahlil qilib, uning ijtimoiy barqarorlik, aholi faolligi va mahalliy iqtisodiy rivojlanishdagi rolini ochib beradi. Tadqiqotda institutsional va ijtimoiy menejment yondashuvlari qo‘llanilgan. Xolbekov Abror Xolbekovich[3] mahalla darajasida iqtisodiy resurslarni boshqarish, bandlikni ta’minlash va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Muallif mahalla boshqaruvini lokal iqtisodiy rivojlanish subyekti sifatida asoslaydi. To‘xtashev Baxtiyor Rasulovich[4] mahalla boshqaruvining huquqiy-institutsional mexanizmlarini, jamoatchilik nazorati va ishtirokchi boshqaruv elementlarini tahlil qilgan. Tadqiqotda mahalla boshqaruvi ijtimoiy boshqaruvning samarali modeli sifatida ko‘rsatiladi.

[1] Mirziyoyev, S. M. (2022). *Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. Toshkent: O‘zbekiston.
[2] Abdullayev, O. A. (2018). *Fuqarolik jamiyati va mahalla instituti rivoji*. Toshkent: Fan.
[3] Xolbekov, A. X. (2019). *Mahalla va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot masalalari*. Toshkent: Iqtisodiyot.
[4] To‘xtashev, B. R. (2020). *Mahalla boshqaruvi: institutsional tahlil*. Toshkent: Adolat.

Saidov Akmaljon Sobirjonovich[5] mahalla boshqaruvini modernizatsiya qilish, raqamli xizmatlar va boshqaruv samaradorligini oshirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Muallif mahallani innovatsion ijtimoiy boshqaruv modeli sifatida talqin qiladi.

O‘zbekistonlik olimlar tadqiqotlarida mahalla boshqaruv tizimi **ijtimoiy himoya, bandlik, tadbirkorlik, fuqarolik faolligi va hududiy rivojlanish**ni ta’minlovchi **strategik ijtimoiy-iqtisodiy institut** sifatida asoslangan. Bu yondashuvlar siz ishlab chiqqan **nazariyalar mexanizmlar natijalar** modeli uchun mustahkam milliy ilmiy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston ilmiy maktabida mahalla boshqaruv tizimi jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning muhim institutsional mexanizmi sifatida keng tadqiq etib kelinmoqda. Milliy ilmiy yondashuvlarning asosiy xususiyati shundan iboratki, unda mahalla nafaqat tarixiy-madaniy institut, balki **ijtimoiy boshqaruv, hududiy rivojlanish va aholi farovonligini ta’minlovchi faol iqtisodiy subyekt** sifatida talqin qilinadi.

Milliy ilmiy maktab vakillari tadqiqotlarida mahalla boshqaruvining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, avvalo, aholining ijtimoiy himoyasi, bandligi, tadbirkorlik faolligi va fuqarolik ishtirokini ta’minlash bilan izohlanadi. Jumladan, **Sh. M. Mirziyoyev** tomonidan ilgari surilgan konseptual yondashuvlarda mahalla “xalq bilan muloqot”, manzilli ijtimoiy yordam va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi tayanch institut sifatida asoslab berilgan. Ushbu yondashuv mahalla boshqaruvining davlat siyosati va jamiyat manfaatlarini uyg‘unlashtiruvchi mexanizm ekanini ilmiy jihatdan mustahkamladi.

Mahalla institutining fuqarolik jamiyati tizimidagi o‘rni va ijtimoiy-iqtisodiy mazmuni **O. A. Abdullayev** tadqiqotlarida chuqur ochib berilgan. Muallif mahallani ijtimoiy boshqaruvning asosiy bo‘g‘ini sifatida talqin qilib,

[5] Saidov, A. S. (2021). *Mahalla boshqaruv tizimini modernizatsiyalashning ijtimoiy-iqtisodiy asoslari*. Toshkent: Yangi nashr.

uning jamiyatdagi ijtimoiy birdamlik, aholi faolligi va mahalliy tashabbuslarni rag‘batlantirishdagi rolini ilmiy asoslaydi. Ushbu yondashuv mahalla boshqaruvini ijtimoiy menejment nuqtai nazaridan tahlil qilish imkonini beradi.

Iqtisodiy jihatdan mahalla boshqaruvining mohiyati **A.X.Xolbekov** tadqiqotlarida keng yoritilgan muallif mahalla darajasida bandlikni oshirish, oilaviy va kichik tadbirkorlikni rivojlantirish hamda mahalliy resurslardan samarali foydalanish masalalarini asosiy ijtimoiy-iqtisodiy vazifa sifatida belgilaydi. Ushbu yondashuv maxallani lokal iqtisodiy rivojlanish subyekti sifatida ilmiy asoslashga xizmat qiladi.

Mahalla boshqaruvining institutsional va tashkiliy mexanizmlari **B. R. To‘xtashev** ishlarida tahlil qilinib, unda jamoatchilik nazorati, ishtirokchi boshqaruv va mahalla organlarining vakolatlari masalalari yoritilgan. Muallif mahalla boshqaruvining samaradorligi institutsional barqarorlik va aholi ishtirokiga bevosita bog‘liqligini asoslab beradi. So‘nggi yillarda mahalla boshqaruvini modernizatsiyalash masalalari **A. S. Saidov** tadqiqotlarida rivojlantirilib, unda innovatsion va raqamli boshqaruv elementlarining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikka ta’siri ochib berilgan. Ushbu yondashuv mahalla boshqaruvining zamonaviy rivojlanish bosqichini, ya’ni **“raqamli va innovatsion mahalla”** konsepsiyasini shakllantirishga ilmiy zamin yaratadi.

Umuman olganda, O‘zbekiston milliy ilmiy maktabi doirasida mahalla boshqaruv tizimi **ijtimoiy himoya, iqtisodiy faollik, fuqarolik ishtiroki va hududiy rivojlanishni integratsiyalovchi ko‘p funksiyali institut** sifatida talqin qilinadi. Ushbu ilmiy qarashlar sizning tadqiqotingizda ishlab chiqilayotgan **“nazariyalar → mexanizmlar → natijalar”** konseptual modeli uchun mustahkam milliy metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi (1.1.1-jadval).

Milliy (O‘zbekiston) va xorijiy ilmiy maktablar yondashuvlarini qiyosiy tahlil qiladigan bo’lsak, milliy ilmiy maktabda mahalla boshqaruv tizimi, avvalo, ijtimoiy boshqaruv va hududiy rivojlanish instituti sifatida qaraladi. Bu yondashuvda mahalla jamiyatning quyi bo‘g‘ini bo‘lib, davlat siyosatini

aholiga yetkazish va ijtimoiy muammolarni joyida hal etish mexanizmi vazifasini bajaradi. Xorijiy ilmiy maktabda esa community yoki local governance tushunchalari mahalliy rivojlanish va ijtimoiy kapitalni shakllantiruvchi mustaqil institut sifatida talqin qilinadi.

1.1.1-jadval

Mahalla (community) boshqaruv tizimining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini o‘rganishda milliy va xorijiy ilmiy maktablar taqqoslanishi[6]

Taqqoslash mezonlari	Milliy ilmiy maktab (O‘zbekiston)	Xorijiy ilmiy maktab
Tadqiqot obyekti	Mahalla - ijtimoiy boshqaruv va hududiy rivojlanish instituti	Community / Local governance - mahalliy rivojlanish va ijtimoiy kapital instituti
Nazariy asos	Ijtimoiy menejment, institutsional yondashuv, fuqarolik jamiyati konsepsiyasi	Institutsional iqtisodiyot, participatory governance, social capital nazariyasi
Asosiy maqsad	Aholi farovonligini oshirish, ijtimoiy himoya va bandlikni ta’minlash	Mahalliy iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy inklyuziya va barqarorlik
Mahalla / community talqini	Davlat va jamiyat o‘rtasidagi bog‘lovchi bo‘g‘in	Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish va hamkorlik maydoni
Ijtimoiy jihat	Manzilli yordam, ijtimoiy barqarorlik, hamjihatlik	Ijtimoiy kapital, ishonch, jamoaviy qarorlar

[6] Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

Iqtisodiy jihat	Bandlik, oilaviy va kichik tadbirkorlikni rivojlantirish	Local economic development, community entrepreneurship
Boshqaruv mexanizmlari	Mahalla raisi, jamoatchilik kengashlari, davlat ko‘magi	Ishtirokchi boshqaruv, nodavlat sektor, ko‘p tomonlama hamkorlik
Innovatsion yo‘nalish	“Raqamli mahalla”, elektron xizmatlar, monitoring	Digital governance, open data, smart community
Asosiy natija	Ijtimoiy barqarorlik va aholi farovonligi	Barqaror rivojlanish va fuqarolik faolligi
Vakil olimlar	**Shavkat Mirziyoyev**, **Otabek Abdullayev**, **Abror Xolbekov**	**Elinor Ostrom**, **Douglass North**, **Manuel Castells**

O‘zbekistonda mahalla nazariy jihatdan ijtimoiy menejment, institutsional yondashuv va fuqarolik jamiyati konsepsiyasiga tayanadi. Bu yerda davlatning muvofiqlashtiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi roli ustuvor hisoblanadi. Xorijiy ilmiy maktabda esa institutsional iqtisodiyot, *participatory governance* va ijtimoiy kapital nazariyalari asosiy metodologik poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Milliy yondashuvda mahalla boshqaruvining asosiy maqsadi aholi farovonligini oshirish, ijtimoiy himoyani kuchaytirish va bandlikni ta’minlash bilan bog‘liq. Xorijiy ilmiy qarashlarda esa mahalliy iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy inklyuziya va uzoq muddatli barqarorlik ustuvor strategik maqsad sifatida belgilanadi.

Mahalla talqinida ham sezilarli farqlar mavjud: O‘zbekistonda u davlat va jamiyat o‘rtasidagi bog‘lovchi bo‘g‘in sifatida namoyon bo‘ladi. Xorijiy ilmiy maktabda esa community fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarishi, ixtiyoriy hamkorlik va jamoaviy tashabbuslar maydoni sifatida ko‘riladi. Ijtimoiy jihatdan milliy model manzilli ijtimoiy yordam, barqarorlik va hamjihatlikni

ta’minlashga qaratilgan. Xorijiy modelda esa ijtimoiy kapital, ishonch, norasmiy institutlar va jamoaviy qarorlar qabul qilish mexanizmlari asosiy o‘rinni egallaydi.

Iqtisodiy jihatdan O‘zbekiston tajribasida mahalla bandlikni ta’minlash, oilaviy va kichik tadbirkorlikni rivojlantirish orqali hududiy iqtisodiyotga ta’sir ko‘rsatadi. Xorijiy yondashuvda esa local economic development va community entrepreneurship orqali ichki resurslardan samarali foydalanish konsepsiyasi ustuvor hisoblanadi. Boshqaruv mexanizmlarida ham farqlar yaqqol ko‘zga tashlanadi: milliy tizimda mahalla raisi, jamoatchilik kengashlari va davlat ko‘magi markaziy rol o‘ynaydi. Xorijiy ilmiy maktabda esa ishtirokchi boshqaruv, nodavlat sektor va ko‘p tomonlama hamkorlik (multi-stakeholder governance) asosiy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Tocqueville, A. de. *Democracy in America* / Trans. by H. C. Mansfield, D. Winthrop. – Chicago: University of Chicago Press, 2000. – 722 p.
2. Putnam, R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. – New York: Simon & Schuster, 2000. – 541 p.
3. Abdullayev, O. A. *Fuqarolik jamiyati va mahalla instituti rivoji*. – Toshkent: Fan, 2018. – 220 b.
4. Xolbekov, A. X. *Mahalla va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot masalalari*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. – 240 b.